

Христо Холиолчев

НАЗВАНИЯ НА РОДНИНИ ПО СВАТОВСТВО (НЕКРЪВНИ РОДНИНИ), ПРОИЗВОДНИ ОТ ФИТОНИМИ

Hristo Holiolchev

KINSHIP TERMS FOR IN-LAWS (NON-CONSANGUINEOUS RELATIVES) DERIVED FROM PHYTONYMS

(Abstract)

The paper deals with Bulgarian dialect kinship terms that are derived from phytonyms through morphological or semantic derivation: (a) terms denoting 'a younger sister of one's husband' – e.g. *босилка, калина, малина*; (b) terms denoting 'a younger brother of one's husband' – e.g. *дренко*; (c) terms denoting 'the wife of one's husband's brother' – e.g. *бѡжа, бѡжинка, бѡжица*.

Българската семейно-родова лексика (терминология) съдържа значителен брой хетероними за некръвни *роднини* (роднини по сватовство), които по произход са „производни“ от фитоними. Общо взето, те са характерни за северозападните и западните говори. Някои от тях обаче (например *калина, малина*) са разпространени широко сред диалекти от Дунавската равнина и Добруджа (от Видинско-Кулско до Балчишко-Варненско на изток, вж. БСРЛ, к. 47. А.), а южно от Стара планина се срещат само спорадично (например *дренко* за 'девер (по-млад)' или за 'съпруг на зълва' по поречията на р. Марица и р. Тунджа в Подбалкана и Тракия).

А. Названия за 'сестра на съпруг' → 'зълва (по-млада)'

бѡйшица (гр. Охрид ВМак.), вж. тук в раздел В: *бѡжа, бѡжица/бѡжица*.

босилка, босил'ка (Видинско, Белоградчишко) – вторични словообразувания с наст. *-ка/-к'а* по фитоним *босилек, босиляк* за *Ocimum basilicum* от балк.-лат. *basilicum*, грц. *βασιλικόν* 'царско цвете' (вж. МББР, БЕР и БСРЛ). У ГерДоп. и *босилърка* (гр. Охрид) за 'мома' и у МладБТР – за 'мома, китена с ... босилек'!

върбїнка, върбїца (Трънско, Радомирско) – вторични словообразувания с осн. *върб-* и наст. *-ин-ка, -ица* по фитоним *върба* *Salix, върбїна*,

върбѝка, върбѝца Verbena, Impatiens, Tamarix (вж. МББР, МладБТР, БСРЛ и ХолБФ). Според авторите на БЕР *върбѝна* за Verbena hybrida е „осмислено с *върба* по книжовен път (?) от научното му име Verbena“. Срвн. у МладБТР *върбѝна* ‘цвете Verbena’ (илюстрирано със стих от песен: *Ти, жена невинна, ангелска жена; ти, красна върбѝна (!), цветѣе от градина, пълно с миризма*).

дѹня, дѹница, дѹнка, дѹнкава (Кулско, Видинско, Ломско, Берковско) – вторични словообразувания с осн. *дун-/дун’-* и наст. *-а, -ица, -ка, -ква* по фитоним *дѹня* (диал.) за Cydonia vulgaris, *дѹля*. У ГерРБЯ и МладБТР *дѹнка* за ‘най-млада зълва’ и ‘пета зълва’ (?). По произход тези хетероними са свързани с грц. κυδώνια μάλα, т.е. ‘кидонски ябълки’, вероятно по името на гр. Кидон на о-в Крит (вж. СимБР, БЕР и БСРЛ). У МладЕР към *дѹля, дѹля* и *дѹня* са отбелязани и варианти от славянски езици: *сърб. дѹња, чеш. kdoule, gdoule, пол. gdula!*

калѝна, калѝнка (от Видинско-Кулско до Балчишко-Варненско на изток и до р. Марица, р. Тунджа на юг, вж. БСРЛ, к. 47. А.) – по фитоним *калина* за Paeonia officinalis, *божур*; Sorbus aucuparia, *офика* или Viburnum opulus, *картон* (вж. БСРЛ). У ГерРБЯ *калѝна* за 1) ‘неомъжена мъжова сестра’, 2) ‘роднина на мъж’ и 3) ‘зълва’ (по-голяма и още неомъжена); у МладБТР *калѝна* ‘неоженена (sic!) зълва’ и обл. ‘по-голяма зълва... (още мома!)’ и *калѝница* ‘мома’ (според ВакЕБ – мома, която на Еньовден вади пръстените на момите от съд с „мълчана вода“!). Според Ив. Гълъбов в случая е възможна контаминация с диал. *кайн, кайна* като названия за субекти на брачно родство (вж. и БСРЛ). Ареалната общност на *калина* и *малина* и очевидната им свързаност с други хетероними, възникнали по названия на растения според мене не подкрепя тезата на Ив. Гълъбов.

кралѝца (Кулско) – по фитоним *кралѝца* за Althaea, *рѹжа* или Malva, *сляз* (вж. МладБТР, БЕР, БСРЛ). Любопитно е, че успоредици на ономазиологична връзка между ‘кралска/царска особа – жена’ и ‘вид растение’ се наблюдава не само при *кралѝца* за Althaea или Malva, но и в хетероними като *кралевина* и *кралско цветѣе* за Cyclamen neapolitanum, *кралчѣ* и *краличичѣ* за Robinia pseudoakacia (вж. ГерРБЯ, МББР) и сръб. *крајѝцарица* (?) за Althaea officinalis и *царев цветѣт* за Althaea rosea (вж. СимБР).

Ономазиологичната връзка между понятията за ‘вид растение’ и ‘зълва’ не е очевидна сама по себе си. Тя се основава вероятно на вторични конотативни свойства (белези), представи, свързани с „външен облик“ и/или амелиоративна оценка при номинацията (срвн. във връзка с това и следния откъс от народна песен: *Стояну гости дойдоха, девет сестрици кралѝци (!), десета сестра царица (!)* (вж. у МладБТР).

крѹша (Берковско) – по фитоним *крѹша*, Pirus communis (вж. БСРЛ).

малѝна, малѝнка (от Видинско-Кулско до Балчишко-Варненско на изток и до Панагюрско-Карловско на юг, вж. БСРЛ к. 477. А.) – по фитоним *Rubus idaeus*. У ГерРБЯ *малѝна* – ‘неомъжена сестра на съпруг’ и ‘неомъжена девойка – роднина на съпруг’. Авторите на БЕР допускат, че е ‘възможно и старо производно’ от прил. *мал* ‘малък’ и привеждат за пример родопски варианти на *малѝнко, малѝтинко, малѝтъко, малѝчек* – умалителни за ‘малък’ → ‘мъничък’ (?). Общият ареал на *калѝна* и *малѝна* като термини за родство е безспорно свидетелство за вторични паралелни значения на тези хетероними като ‘по-малка зълва’.

седѝфка (Видинско, Белоградчишко, Брезнишко) – по фитоним *sedef*, *sedefche* за *Ruta graveolens* < тур. *sedef, sedefotu* за същото растение (вж. ДТБ, БСРЛ и ХолБФ). Другото значение на тази заемка от турски – ‘вещество от мидени черупки’ – едва ли е релевантно за обяснение на *sedef* и *sedefche* като хетероними за растителен вид и производно название за родство.

трендѝфила (Видинско, Белоградчишко), **трендѝфилка** (Кулско, Елинпелинско, Пернишко) – по фитоним *трендѝфил* за *Rosa (canina, centifolia) шипка* < грц. *τριαντάφυλον* за ‘30-листник’ (?) (вж. МББР, БСРЛ).

трѝнѝца (с вар. *трѝнѝца, трѝнѝца*) (Трънско), *трѝнѝчица* (Видинско) – по фитоним *трѝн, трѝнка, трѝнѝка, трѝнѝнка* за *Rupus spinosa* (вж. МББР и БСРЛ).

ѝбълка (от Кулско-Видинско до р. Искър на изток, вж. БСРЛ : *ѝбълка Гѝна ми бѝше на гѝске; Ъѝбълке! Къдѝ ѝдиш ма, та та не вѝждам*) – по фитоним *ѝбълка* за овощно дърво *Pirus majus*. У ГерРБЯ *ѝбълка* ‘зълва по-млада ..., четвърта зълва’ (!)

ѝворка (Белоградчишко) – по фитоним *ѝвор, Асег* (*campestre* и др. разновидности) – вж. БСРЛ.

ѝгодица (Трънско), **ѝгодка** (Белоградчишко) – по фитоним *ѝгода, Fragaria (collina, veska)* – вж. БСРЛ.

Б. Названия за по-млад ‘брат на съпруг’ → ‘девер (по-млад)’

дрѝнко (Пазарджишко, Пловдивско, Тополовградско, Свиленградско) – от/по растението *дрѝн/дрѝн Cornus mas* (вж. БСРЛ). Според ГерДоп. ‘булка вика така втория брат ... на мъжа си’ (гр. Перушица), а според авторите на БЕР *дрѝнко* е ‘обръщение’ (sic!) на ‘булка към втория девер’.

Не е установено в източниците какво е разпространението на *дрѝнко* като название на ‘съпруг на сестра на съпруг’ → ‘съпруг на зълва’ (вж. БСРЛ). Възможно е този хетероним да има само спорадично (локално) разпространение.

В. Названия за 'съпруга на брат на съпруг' → 'етърва'

бѝжа, бѝжица, вар. *божѝца* (Охридско ВМак.) – от/по фитоним *бѝжа* (Сярско, Леринско, ВМТрак.) със словообразователни варианти *божѝанка* (Гевгелийско, Воденско БММак.), *бѝжинка*, вар. *божѝнка* (Леринско, Костурско, БММак.), *божѝчка* (гр. Кавадарци ВМак.) за растението *Rapaver gaeas*, *мак*, или растението *Raeonia officinalis*, *божур* (вж. БЕР с тълкувателно предположение „вероятно производно от *бог*“ и БСРЛ). У МладБТР *бѝжа* е приведено със значение 'господарка', 'госпожа'.

Сходно по произход е и **бѝйщица** (гр. Охрид) за 'зълва' като резултат от фонетична антеципация на палаталност: *бѝжица* ~ *бѝж'ица* ~ *бѝйжица* ~ *бѝйшица* (срвн. напр. *кѝйне* спрямо *кѝн'е*, *цвѝйке*, *цвѝк'е* спрямо *цвет'е* и др. под., вж. СтойкБД и БСРЛ).

* * *

Преносът на значение 'вид растение' → 'вид роднина' в някои случаи не се придружава и от „формални“ изменения на лексемата (напр. *бѝжа*, *дѝня*, *калѝна*, *крѝша*, *малѝна*, *ябѝлка*). В други случаи обаче етимологичната връзка се съпровожда от суфиксални варианти (видоизменения) на основната лексема (напр. *бѝжа* 'вид растение' и *бѝжица* 'вид роднина'; *босѝлек* и *босѝлка*; *вѝрба* и *вѝрбѝнка*, *вѝрбѝца*; *дѝня* и *дѝница*, *дѝнка*; *калѝнка*, *малѝнка*; *седѝф* и *седѝфка*; *трендѝфил* и *трендѝфила*; *трѝн* и *трѝница*, *трѝнчица*; *явор* и *яворка*; *ягода* и *ягодица*; *дрян*, *дрен* и *дрѝнко*).

БИБЛИОГРАФИЯ по абривиатури

БЕР	Български етимологичен речник. I (1971)–VII (2010). (Колектив). София.
БСРЛ	Българска семейно-родова лексика. Енциклопедичен речник. (Колектив). София. 2012.
БТР	Български тълковен речник. (Колектив). София. 1955.
ВакЕБ	Хр. Вакарелски. Етнография на България. София. 1974.
ГерДоп.	Т. Панчевъ. Допълнение на българския рѝчникъ отъ Н. Геровъ. Пловдив. 1908.
ГерРБЯ	Н. Геровъ. Рѝчникъ на блѝгарскѝй языкъ. I (1895) – V (1904). Пловдивъ. 1908.
Гълѝбов	Ив. Гълѝбов. За произхода на група названия от българската народна роднинска терминология. – Избрани трудове по езикознание. София. 1986.
ДТБ	A Dictionary of Turkisms in Bulgarian. (Колектив). Oslo. 2002.
МББР	Материали за български ботаниченъ речникъ. (Колектив). София. 1939.
Млад БТР	Ст. Младенов. Български тълковен речник... I (А–К)... София. 1951.

МладЕР	Ст. Младенов. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София. 1941.
СимБР	Др. Симоновић. Ботанически речник. (Колектив). Београд. 1959.
СтойкБД	Ст. Стойков. Българска дилектология. София. 1993 ³ .
ХолБФ	Chr. Choliolchev. Onomasiologische und derivative Struktur der bulgarischen Phytонime. Miscellanea bulgarica. 8. Wien. 1990.

✉ Доц. д-р Христо Холиолчев
ул. „Захари Зограф“ 55 А
1415 София, България

✉ Assoc. Prof. Christo Choliolchev, PhD
Str. „Zacharij Zograph“ 55A
1415 Sofia, Bulgaria